

Unitat 12

Guerra Freda i descolonització (1947-1991)

1 Guerra Freda (GF, 1947-1989)

Un cop acabada la SGM, els Aliats van trencar la col·laboració amb l'URSS i el món es va dividir en dos blocs: l'**occidental i capitalista**, liderat pels **EUA (OTAN)** i el de l'**est i comunista**, encapçalat per l'**URSS** (Europa oriental, **Pacte de Varsòvia**). Alemanya va quedar partida en dos meitats separades pel mur de Berlín.

Els EUA van impulsar el Pla Marshall (1947-1952) de reconstrucció d'Europa que va excloure els països comunistes i l'Espanya franquista. Però, els EUA i el Vaticà van signar **acords bilaterals** amb el règim de Franco que van aportar-hi préstecs i subvencions (per a reformes econòmiques i socials). Els EUA es van comprometre a ajudar militarment qualsevol país que pogués caure sota el poder comunista (doctrina Truman).

Els arsenals nuclears respectius van evitar un enfrontament directe entre els EUA i l'URSS, però no va impedir un estat de tensió permanent i conflictes bèl·lics locals o regionals que comptaven amb la participació encoberta de les superpotències:

- **Bloqueig de Berlín (1948-1949)**: Stalin va ordenar el tancament dels accessos terrestres entre Berlín i l'Alemanya occidental. Però el bloqueig va fracassar perquè britànics i nord-americans van obrir un pont aeri per abastir la capital. Finalment, es va crear la República Federal d'Alemanya (part controlada pels EUA) i la R. Democràtica Alemanya (controlada per l'URSS).
- **Guerra de Corea (1950-1953)**: després de la retirada del Japó, Corea del Nord, amb el suport de l'URSS i la Xina, va lluitar contra Corea del Sud, recolzada per l'ONU i els EUA. Finalment, Corea va quedar dividida en dos estats.
- **Guerra del Vietnam (1955-1975)**: després de la retirada de França, l'exèrcit del comunista Vietnam del Nord, amb el suport de l'URSS i la Xina, va derrotar l'aliat dels EUA, Vietnam del Sud. A pesar de la dura i discutida intervenció americana, amb milions de tones de bombes i l'ús d'armes químiques, la victòria de la guerrilla Viet Cong va comportar la reunificació del país sota un govern comunista. Durant cinc anys, els pitjors del conflicte, el règim franquista va enviar-hi 50 militars sanitaris.
- **Crisi dels míssils a Cuba (1962)**: enfrontament directe entre els EUA (president John F. Kennedy) i l'URSS (Nikita Khrushov) provocat per la instal·lació de míssils nuclears soviètics a Cuba en resposta als que havien instal·lat els EUA a Turquia. Finalment, tots els míssils van ser retirats.

La GF també va impulsar la cursa espacial o la conquesta de l'espai. Els soviètics van posar en òrbita el primer satèl·lit, Sputnik, el 1957, i el primer ésser humà. Mentre que els EUA van aconseguir portar una missió a la Lluna (*Apollo 11*, 1969).

El final de la GF va ser un procés que va culminar amb diversos esdeveniments significatius:

- **Reformes de Mikhaïl Gorbatxov**: a partir del 1985, el líder soviètic va introduir polítiques de *glàsnost* (obertura) i *perestroika* (reestructuració) que buscaven modernitzar l'economia i la societat soviètiques.

- **Caiguda del mur de Berlín:** el 9 de novembre de 1989, el mur que dividia Berlín va deixar de ser una frontera impenetrable (Teló d'Acer) i va marcar l'inici del col·lapse dels règims comunistes a Europa de l'Est. **Cimera de Malta:** al desembre de 1989, George H. W. Bush i Gorbtxov es van reunir per posar fi a la GF.
- **Dissolució de l'URSS:** el 26 de desembre de 1991, la desintegració de la URSS va comportar la independència de les 15 repúbliques que la formaven i la fi del bloc comunista.

2 Descolonització

És el procés d'independència d'una nació que ha estat dominada per un govern estranger. Després de la SGM, l'ONU va promoure la independència d'unes 80 nacions principalment a Àsia i Àfrica.

La debilitat de les metròpolis, l'auge de les elits locals i el reconeixement dels drets humans i del dret a l'autodeterminació en són les causes.

- **Índia:** el líder polític i espiritual, Mahatma **Gandhi**, va reivindicar la independència del domini britànic a través de la no violència i la desobediència civil (1947).
- **Nord d'Àfrica:** a excepció d'Algèria, les colònies franceses i britàniques s'independitzen sense gaires conflictes. El Marroc i Tunísia el 1956.
- **Sud-àfrica:** el 1931 s'independitza dels britànics. Però la minoria blanca aplica la marginació racial (*apartheid*) fins el 1992. Nelson **Mandela**, després de passar 27 anys empresonat, es convertiria en el primer president negre del continent.
- **Indoxina:** França va intentar recuperar-la de mans dels japonesos. Però les guerrilles comunistes de Ho Chi Minh ho van impedir. Obtindrien la independència: Vietnam, Laos i Cambodja.
- **Pròxim Orient:** a Palestina, hi havia un conflicte amb els jueus immigrants d'Europa que volien fundar un nou estat. Després de la retirada dels britànics, el 1948 es va proclamar l'Estat d'Israel i diversos països àrabs li van declarar la guerra. Israel, amb els suport dels EUA, els va vèncer i va ocupar territoris palestins. Els enfrontaments continuarien fins a l'actualitat.

L'antiga metròpoli sovint va evitar que les excolònies assolissin la independència econòmica i tecnològica. Per això hi va mantenir forces militars, afavoria líders que satisfessin els seus interessos o promovia cops d'estat. Tot plegat va limitar els efectes de la descolonització i va rebre el nom de **neocolonialisme**. L'expressió **Tercer Món** s'aplicava a les excolònies més empobrides i també les que no s'alineaven ni amb els EUA (Primer Món) ni amb l'URSS (Segon Món).

3 Avantguardes de la segona meitat del segle XX

<i>Estil</i>	<i>Autor</i>	<i>Obra</i>
Expressionisme abstracte (gens figurativa)	Jackson Pollock	<i>Watery Paths</i> (1947)
Informalisme (pintura matèrica)	Antoni Tàpies	<i>Marró i ocre</i> (1959)
<i>Pop-art</i> (art popular)	Andy Warhol	<i>Marilyn Diptych</i> (1962)
Hiperrealisme	Antonio López	<i>Madrid desde Torres Blancas</i> (1982)

Marilyn Diptych (1962), d'Andy Warhol, són dos llenços de 205 x 144 x 2 cm, serigrafiats i amb pintura acrílica, localitzats al Tate Modern (Londres). Hi predomina la taca de color. No hi ha profunditat ni perspectiva. És una composició totalment plana. L'obra està formada per 50 repeticions del rostre de Marilyn Monroe, organitzades en dos parts (díptic) contrastades. A la part esquerra hi ha colors vius i artificials (groc, rosa, blau), mentre que a la dreta la imatge és en blanc i negre i es va degradant. No hi ha una llum realista. El contrast es dona sobretot entre la part colorista i la part apagada. Pertany al **pop art** per l'ús d'imatges de la cultura de masses, per la inspiració en la publicitat i els mitjans de comunicació. És un retrat repetitiu, basat en una fotografia promocional, que expressa la transformació de les persones famoses en objectes de consum. Per tant, té una funció crítica, respecte a la societat de consum i la deshumanització que comporta, i de reflexió sobre la fama i la mort (la degradació de les imatges de la dreta pot interpretar-se com una metàfora de la mort, en contrast amb la imatge acolorida i alegre de l'esquerra). L'obra apareix poc després de la mort de l'actriu, que es va atribuir oficialment a un suïcidi per sobredosi; però el context polític i mediàtic de l'època (en plena Guerra Freda) va generar teories conspiratives relacionades amb un presumpte afer amorós amb J. F. Kennedy (president dels EUA, 1961-63), que hauria suposat l'assassinat de Marilyn.

Madrid desde Torres Blancas (1982), d'Antonio López García és una tela de 145 x 244 cm pintada a l'oli, i que forma part d'una col·lecció privada. Hi ha un clar predomini del dibuix precís combinat amb una aplicació de color molt naturalista. Els colors són apagats (grisos, ocres, blaus suaus), propis d'un paisatge urbà al vespre. La llum és realista i tènue. No hi ha grans contrastos, sinó una llum difusa que crea una atmosfera de calma relativa. S'utilitza una perspectiva profunda i natural. La ciutat s'estén fins a l'horitzó. Això crea una sensació d'espai ampli. La composició és horitzontal i amb predomini absolut del paisatge urbà. Hi destaca l'absència de figures humanes. El punt de vista elevat (des de Torres Blancas) determina l'escena. És una obra de l'**hiperrealisme** amb tocs d'abstracció en alguns detalls. Així, doncs, és fruit de l'observació directa de la realitat i de l'interès pel temps i la percepció. López hauria estudiat la llum del capvespre a Madrid durant el mes de juny, entre 1976 i 1982. Aquest paisatge de la gran ciutat ens convida a reflexionar sobre el pas del temps i la solitud urbana des d'una visió contemplativa a les acaballes de la Transició democràtica espanyola. Era un moment en què les expectatives de canvis socials i de modernització del país eren elevades, sobretot, a partir de l'arribada al poder del PSOE i un cop superat l'intent de cop d'estat del 1981.

3.1 Informalisme

Als anys posteriors a la Segona Guerra Mundial és quan es perfilen les tendències contemporànies, començant per l'informalisme o **impressionisme abstracte**.

Es caracteritza pel rebuig total de la línia, el color i la forma, tant figurativa com abstracta, i per la incorporació de la reflexió filosòfica: crear vol dir actuar, i actuar significa existir d'una manera determinada. Això implica cercar matèries diferents de les habituals.

El francès [Jean Fautrier](#) (1898-1964) amb *Otages* o les seves *Construccions* manipula materials plàstics i no concep el color com a tal, sinó com a "matèria". Un altre artista francès, [Jean Dubuffet](#) (1901-1985) experimenta amb materials extremament variats, units i combinats amb la tècnica del *collage*, on trobem fulls de diari, vegetals, ales de papallona (*Jardin médiéval*) o també quadres anteriors.

[Antoni Tàpies](#) (1923-2012) es caracteritza per l'ús de materials no pictòrics (sorra, pols de marbre, matèria orgànica) per crear obres d'aspecte de baix relleu, textures denses i colors terrosos, com *Marró i ocre*. Sovint inclou símbols com creus i xifres per expressar una reflexió existencial.

A Itàlia, Alberto Burri (1915-1995) emprava *sacs* tallats, gastats, esfilagarsats i tacats que parlen del caràcter tràgic de la matèria, de la pobresa de l'existència. En les composicions posteriors, utilitza fusta i materials plàstics cremats.

Altres artistes busquen l'expressivitat a través del signe que no construeix formes. Aquest és el cas de l'alemany [Hans Hartung](#) (1904-1989).

Als Estats Units trobem l'*action painting*. Es tracta d'una manifestació informalista que es lliura a l'acció, al gest que trasllada al quadre l'experiència de l'artista amb colors o formes. Entre els exponents d'aquest moviment destaquen **Jackson Pollock** (1912-1956) i [Willem de Kooning](#) (1904-1997). Pollock, a partir de la predilecció inicial pels aspectes relatius a la matèria i el color de la pintura, desenvolupa un interès per les formes expressives irracionals (*Watery Paths*) de caràcter màgic i simbòlic dels aborígens americans. Neixen així les grans teles elaborades amb la tècnica del *dripping*, que consisteix a deixar regalimar la pintura des de pots foradats o a esquitxar el color sobre la tela estesa a terra. També per a De Kooning el gest és allò que determina l'obra. Precisament per aquesta càrrega dinàmica s'ha parlat d'**expressionisme abstracte** en definir la seua pintura.

3.2 Pop art

A partir dels anys cinquanta, el món de l'art reflecteix el seu malestar en relació a la societat. Així, a Anglaterra, amb [Richard Hamilton](#) (1922-2011), apareix un debat que se centra en el paper que té la comunicació de massa per influir en la societat (consumisme) i crear nous mites.

Però és als Estats Units on el moviment adquireix importància als anys seixanta, amb el que s'anomena *pop-art* (*pop* és l'abreviació de *popular*).

[George Segal](#) (1924-2000) proposa examinar la quotidianitat amb figures de guix (sovint modelades directament sobre cossos humans reals) que fan gestos banals en ambients reconstruïts i decorats amb

objectes que remeten a la llar (cambres de bany) o la ciutat (bars, cabines telefòniques). Per a [James Rosenquist](#) (1933-2017) el tema principal també és la banalitat, que tracta amb les tècniques de la publicitat: en enormes cartells projecta i fixa muntatges fotogràfics. I del fet que hem de prendre consciència del poder de la publicitat se'ns fa evident també en les obres d'[Andy Warhol](#) (1928-1987), que insisteix en el caràcter reiteratiu de les imatges. Són famoses les sèries de la Coca-Cola, de les sopes Campbell's o de grans mites del cinema com l'actriu Marilyn Monroe ([Marilyn Dyptich](#), 1962). [Roy Lichtenstein](#) (1923-1997), en canvi, centra l'atenció en el llenguatge del còmic, del qual fa una anàlisi severa per revelar-ne els mecanismes tot aïllant-ne i engrandint-ne les imatges.

Malgrat la dictadura franquista, el *pop art* es va introduir a l'Estat espanyol amb un biaix local, crític amb el règim autoritari i amb una vessant feminista.

Es pot considerar en relació amb el pop l'**hiperrealisme**, un corrent nascut al començament dels anys setanta a Amèrica i aviat divulgat a Europa. Proposa la reproducció mecànica de la realitat servint-se de fotogrames ampliatos o calcs directes. Però mentre que el *pop art* partia d'una posició crítica, l'hiperrealisme evita qualsevol judici. [Antonio López](#) (1936) es pot relacionar amb l'hiperrealisme per la tècnica i el nivell de detall; ara bé, no s'hi pot incloure plenament: és més aviat un realisme personal i introspectiu ([Madrid desde Torres Blancas](#), 1982).

3.3 Altres tendències artístiques contemporànies

Continuen sorgint experiències de signe divers, com la de l'**art cinètic**, que tendeix a introduir el moviment (un àmbit científic i tecnològic) en l'espai artístic (recordem [Leonardo da Vinci](#), 1452-1519). S'hi poden incloure les escultures màquina accionades per un motor del suís [Jean Tinguely](#) (1925-1991), les màquines inútils de l'italià Bruno Munari (1907-1998), els quadres cinètics del veneçolà [Jesús Rafael Soto](#) (1923-2005) i les obres de dos o tres dimensions de [Victor Vasarely](#) (1908-1997).

En gran part tornem a trobar els mateixos protagonistes ([Vasarely](#), Soto) en un corrent paral·lel de recerca, l'*abstracció perceptiva* o l'**op art** (*op*, d'*optical*), que en comptes de centrar-se en el moviment porta a terme estudis sobre la percepció basada en procediments òptics o psicològics, aplicats al camp de la moda (teixits per a vestits, complements com bosses, arracades i agulles fets de plàstic).

Un aspecte fonamental de l'*op art* és la participació directa de l'espectador, que ha deixat de ser només l'observador i amb la seva intervenció, amb la seva posició respecte de l'obra, hi origina variacions i canvis. Així s'esdevenen manifestacions artístiques com els happenings, performances, environements¹.

A mitjans anys seixanta s'imposa el **minimal art** o **minimalisme** proposa siluetes geomètriques amb colors purs. Es perfila també un corrent d'artistes britànics: l'**art conceptual**. Es basa en la consideració de l'obra d'art com a producte mental. [Sílvia Gubern](#) (1941), pionera en aquest estil, experimenta amb nous materials i pràctiques efímeres. Entén l'art com un **camí de coneixement i transformació espiritual**,

¹Obra artística que ocupa tot un espai i en la qual hom pot entrar-hi per viure-la des de l'interior.

influïda per l'alquímia i el simbolisme. Dins de l'art conceptual, es pot integrar parcialment l'**art pobre** (*arte povera*), que tendeix a reduir, a "empobrir" els signes per aconseguir la seva essència. El **land art** també es pot assimilar a l'art conceptual pel fet que reflexiona, sovint des de l'ecologisme, sobre els espais naturals que són transformats per la intervenció artística. Les realitzacions del **land art** són efímeres, ja que es despleguen en plena natura, però es concreten i romanen en el temps o es mostren al públic a través de cintes de vídeo, fotografies i mapes. El **body art** és una altra manifestació artística que afirma el valor del cos com a element expressiu o de comunicació.

L'**art digital** engloba les obres creades amb tecnologies informàtiques. A partir dels anys 90, amb la popularització dels ordinadors i internet, les creacions que poden ser reproduïdes i difoses fàcilment. Sovint s'integra la imatge, el so i la interactivitat.

L'**art amb intel·ligència artificial** (IA) és una evolució de l'art digital. Utilitza algoritmes avançats que poden generar imatges, música o textos de manera autònoma a partir d'unes instruccions (*prompts*) editables. Es caracteritza per una velocitat de creació elevada, una gran varietat d'estils i uns resultats imprevisibles. Tot plegat planteja dubtes sobre l'autoria i la creativitat (és original o només combina dades?). També hi ha un debat ètic al voltant de l'ús d'obres d'altres artistes per entrenar la IA. El [*Portrait of Edmond de Belamy*](#) (2018) va ser una de les primeres obres creades amb IA subhastades. La IA transforma el paper de l'artista, que passa de crear directament a dirigir processos creatius.

Tots aquests exemples formen part de la nombrosíssima nòmina d'artistes i tendències de l'art del segle XX-XXI, enormement més rica en quantitat que la de qualsevol altra època.

Aquestes tendències són només l'expressió de les novetats que més ressò han obtingut, però continua havent-hi molts artistes que prefereixen expressar-se mitjançant estils i tendències ja coneguts o derivats d'aquests.